NYELVMŰVELÉS

Megint azok az idegen szavak.

A multkoriban kirándulásra indultunk. Egyik tanártársunk felesége így fejezte ki azt a véleményét, hogy a társaság egyik tagja a legfelkészültebb kiránduló: „Nézzétek csak! X. Y. a *legkirándulásmészigebb!*" Egy pillanatra elgondolkoztam ezen a sete-suta makaróni szón. Megvallom, meglepett az a csodálatos nyelvi „öntudat", amely e magyar nő kijelentésében megnyilvánult. Számomra azonban a nevetségesnél több volt ez a másoknak fel se tűnő röpke szó. Egy egész osztály, középosztályunk, értelmiségi rétegünk sekélyes nyelvi öntudatára világított hirtelenében rá. Mert az a kör, amelyben mi vagyunk, az első pillanatra érthető és kifejező *nemzedék* szó helyett ma a *generáció*-t csépeli az unalomig. „*In*-, sőt *entellektüeljeink*" csak *ideologiát* és *generációs problémát*" ismernek, hiszen a magyar *gondolatvilág* (eszmevilág, eszmekör) és *kérdés* szó „elkoptatott" és „nem fejezi ki ugyanazt", nem fedi azt a „fogalmat", mint amelyet a „*probléma alatt*" értünk. *Direkt* különlegességszámba megy, ha jó öreg *művelődés*, *műveltség*, *közművelődés* szavunkat használjuk nagynéha a *kultúra* helyett. Valahogy *kultúráltabb* ember az, aki e szót csonka németes alakjában (*kultúr*) minél gyakrabban alkalmazza. *Abszolut kultúr*embernek, illetőleg *kultúr*lénynek csak azt tartják, aki az előkelő *kultúr*-család összes tagjaival minél bensőségesebb viszonyban van, és *exkluzive* csak a *kultúr*nép, *kultúr*egylet (!), *kultúr*ház, *kultúr*viszony, *kultúr*szükséglet, *kultúr*igény, *kultúr*szakosztály, *kultúr*állam, *kultúr*palota szót és édesegyeit alkalmazza. Az ilyen ember valószínűleg azt hiszi, hogy *kultúr*fölényét bizonyítja, ha beszédjében vagy írásában csak úgy röpköd a sok *nívó*, *szituáció*, *diploma*, *energia*, *tempó*, *harmónia*, *szolidaritás*, *figura*, *approbáció*, *idea*, *aktualitás*, *pozició*, *aviatika*, *centrum*, *adminisztráció*, *konzekvencia*, *szankció*, *szimpatia*, *antipátia*, *grimász és gesztus*-féle szó, hogy ne is beszéljünk az ezertagú idegen-szócsalád egészen közönséges atyafiságáról, mint amilyen a *lavor*, *szalvéta*, *szerviz*, *spájz*, *snelzider*, *vekker*, meg édestestvéreik.

Néha előfordul, hogy az asztalon nincs evőkészlet. A felszolgáló leánynak majd kitörik a nyelve, mikor *ekszcájgért* kiált, de még véletlenül sem említene evőeszközt. Hogy is tenné ezt az egyszerű lélek, mikor a következő pillanatban belépő gazdasszony is *fasirt*-ot kínál *krumpli gárnil*-lal. A legközönségesebb és legmindennapibb fogalmakra vonatkozó idegen szavak használatában nincs különbség az ú. n. alacsonyabb műveltségű, meg a „műveltebb" társadalmi réteg között.

Egy, városunkba újabban beköltözött nyugdíjas lelkész feleségétől napokon keresztül hallottam azt, hogy „két szoba, konyha *komfort*" lakást béreltek. Máig is gondolkozom, hogy a lakás melyik része, milyen új, eddig nem ismert lakrész lehet az a „*komfort.*" Vagy talán asszonyunk ezzel a lakás „kényelmes" voltára, jól elrendezettségére akart célozni? Az előbb

említett idegen szavaknak és hasonszőrű társaiknak édes anyanyelvünk házatáját pusztító, falánk élősködő hada rendre kiszorítja, sőt már csaknem egészen ki is szorította legkifejezőbb, legegészségesebb szavainkat és szókapcsolatainkat. Mert ugyan ki meri azt mondani, hogy az itt felsorolt szók helyett használható *színvonal* (*szint*), *állapot* (*helyzet*), *oklevél* (*okirat*), *erő, ütem* (*iram, lendület*), *összhang, összetartás* (*együttérzés*), *alak, jóváhagyás, parancsuralom, közkegyelem, eszme* (*eszmény*), *időszerűség* (*korszerűség*), *helyzet* (*hely, állás, szerep*), *repülés, középpont* (*központ*), *közigazgatás* (*ügyvezetés, ügyvitel*), *következmény, megtorlás* (*megtorló intézkedés*), *rokonszenv, ellenszenv, (arc)fintor, taglejtés* (*kézmozdulat, tett*) szó és sok száz vagy talán ezer társa nem az első pillanatban érthető és nem kifejező szó?! Azok, akik az idegen szavak használatáért küzdenek, látszólag helyes érvet sorolnak fel akkor, amikor az idegen szók használatából nyelvi gazdagodást remélnek. Pedig éppen itten tévednek. Mikor pl. a *banális* szót használom, semmibe sem veszem a magyar szavak egész sorát, mint amilyen a *hétköznapi, mindennapi, köznapi, közönséges, elcsépelt, kopott, elkoptatott, ízetlen, untig hallott, útszéli, émelyítő, semmitmondó, lapos*. Gazdagodást jelent-é az, ha az egyetlen *bizarr* szó miatt száműzöm *különös, furcsa, fura, különcködő, szertelen, szokatlan, felötlő, feltűnő, szeszélyes, hóbortos* szavunkat? Ugyebár: nem! Kétségtelen, hogy a külső körülményekhez és a belső: lélektani helyzethez alkalmazkodva, más-más esetben használom ezt vagy azt az árnyalatot kifejező magyar szót. Ezt azonban szegénységnek alig lehet nevezni, mint ahogy gazdagodást sem jelenthet az, ha tíz szó helyett egyet használok. Az a bizonyos gazdagodás csak szemfényvesztés, csak szemkáprázтató látszat és a gazdagodás érve: ördögi csapda a nem gondolkozó fő számára. Nincs igazuk azoknak sem, akik az idegen szavak használatáért érvelve, azt mondják, hogy ez vagy az a magyar szó nem fejezi ki ugyanazt vagy nem pontosan ugyanazt fejezi ki, mint idegen vágytársa. Először is kétségtelen, hogy alig van olyan szó, amelyik ugyanazt fejezi ki, mint a másik. Még az ú. n. azonosértelmű (homonim) szavak sem pontos megfelelői egymásnak. Nem fejezhetem ki türelmetlenségemet valaki iránt „ebteremtette" vagy „kutyaadta" felkiáltással, bár a *kutya* is *eb* és az *eb* is *kutya*. Nem beszélek *atyám*ról, mikor a testi *apá*ról van szó, pedig az *atya* és *apa* „ugyanazt" jelenti. Viszont az istenkáromláson túl még ízléstelen és nevetséges is volna Istenről beszélve az *apa* szót, és még inkább ennek becéző (*apu, apus, apika, api* stb.) alakjait emlegetnünk. Az idegen szavak helyett használt magyar szó sem jelentheti tehát ugyanazt, mint a páváskodó idegen. A hiba gyökere ott van, hogy idegen nyelvekre sandítunk s azokon gondolkozunk, amikor magyarul beszélünk és írunk. El kell feledünk ilyenkor az idegen nyelveket. Akkor semmi sem hiányzik, gondolkodásunk pedig pontos lesz, kifejezésünk szabatos. (Vö. Kosztolányi Dezső, Nyugat, 1933. I. 509.).

Szta.

Az „Új Cimbora" helyesírási elvei — gyakorlatban.

Nem tagadom, életem végéig nehezen nyugszom bele az ú. n. újságírói helyesírásba és azokba a sorozatos visszaélésekbe, amelyeket e téren napilapjaink elkövetnek. A sietős munka, a napilap-szerkesztés ideges, lázas

üteme azonban mégis csak megértésre hangol. De van olyan lapszerkesztő terület, amelyen semmiféle megértésre nem vagyok hajlandó. A gyermek és ifjúsági lapok szerkesztésére gondolok.

A felnőttek bokros teendőik között alig tudnak szakítani időt arra, hogy az „erkölcsös" vagy „gyermeknek való" értékjelző követelményeken kívül más igényekre is ügyet vessenek gyermekük olvasmányainak bírálatakor. A multkoriban magam is csak egészen véletlenül néztem bele egyik gyermeklapunk, az *Új Cimbora*, nehány olyan számába (1935—36.), amely egy elemi iskola egész gyermekserege kezén megfordult. Mondhatom, épületes dolgokat láttam. Az egyik lapon pl. a szerkesztői üzenetekben a *„Szerkesztő néni"* a következő, egyébként nagyon üdvös fenyegetést dörögte a remegő gyermek-lelkiismeretek felé: „A szünidei beszámolók (!) s egyáltalában a *le*közölt cimbora levelekben (!) ezután nem fogunk javítani (!) egy hibát sem." Erre kilenc sornyi magyarázat következett; a tizenegy sornyi szövegben tíz (!) helyesírási és központozási hibát számoltam össze. Vajon elvárhatja-é ezek után a *„Szerkesztő néni"* azt, hogy cimborácskái ne az ő lapjában látott, lelkiismeretesnek és felelősnek éppen nem mondható helyesírási elveket kövessék? *Szta.*

Az „ősbemutató".

A könnyelműséggel és ízléstelenséggel együtt a magyartalanságokat is hatásosan terjesztő színházi folyóiratokban és napilapokban többször olvastam az *„ősbemutató"* szót. („Ezek után még nagyobb érdeklődéssel várjuk a kitűnő író ma esti *ősbemutatóját*" — olvasom egyik napilapban. Ellenzék, LVIII. 1937. 43. sz. 2.) Meg is kíséreltem magyar észjárással megérteni, de sehogysem sikerült a dolog. Sejtettem, hogy ez nem magyarul gondolkozó agyból pattant ki, hanem idegenből való szolgai fordítás. Valóban, mikor felütöttem a német szótárt, ott láttam a „magyar" *ősbemutató* idegen tejtestvérét, az *„Uraufführung"*-ot; ezt a szótár „első előadás" jelentéssel fordította. Az olyan előadást, amelyen először adnak egy darabot, bátran lehet *bemutató előadás*nak vagy egyszerűen *bemutató*nak is nevezni, *ősbemutató*nak azonban semmiképen sem. Ha így haladunk, nemsokára a magyar *szépanya, dédanya, ükanya* szót kiszorítja az idegenből fordított *ősnagyanya* (Urgrossmutter). Lesz majd a mai *szerző* szavunk helyett *ősszerző* (Urheber) szavunk is. Akkor majd idegen majmolásunk ékesebb bizonyságának okáért valamelyik honi *ősszerzőnk* darabjának első előadását joggal nevezik *ősbemutató*nak. *Szta.*

Az idegen tulajdonnevek írása.

Zsebemben van egy kis naptár, melyet egyik honi magyar könyvkiadónk ajándékképen juttatott el ügyfeleihez. Ennek „Fővárosi rövid útmutató" című részében a konzulátusokról és követségekről is tájékoztatni akar a naptárszerkesztő. De hiába keresem a külföldi követségek sorában pl. *Dánia, Hollandia, Németország, Franciaország, Oroszország, Lengyelország, az Észak-Amerikai Egyesült Államok, Törökország* és még több más állam nevét; helyettük *Olanda, Germania, Franţa, Rusia, Polonia, Statele-Unite*

és *Turcia* országnév áll. Nem hihetem, hogy külső hatalom kényszerítette volna ezeket a neveket rá a naptárszerkesztőkre, hisz a naptárocska más részében az országnevek magyarul állanak. Nem! Egy kis kényelemszeretet, nehány bani haszon utáni vágy, ez altatta el ismét a nyelvi öntudatot.

Erről beszélve, eszembe jut egy egészen új eset is. Mostanában egy németországi vonatkozású, régi exlibrisről írva, használnom kellett a *Boroszló* városnevet is. Legnagyobb meglepetésemre egyik debreceni folyóirat szerkesztője e helynevet *Breslau*-ra javította ki. Furcsa és nem éppen bölcs szerkesztői beavatkozás! Mert ha nem nézzük is azt, hogy XVI. századi kérdésről írva, az akkori magyar történeti városnév-alakot kellett használnom, e tájt pedig a magyarban csak a *Boroszló* városnév élt *Lipcse*, *Drezda*, *Göttinga*, *Franekéra*, stb. névvel együtt, mondom, akkor is nevetséges e javítás; éppen annyira lehetetlen, mintha román szövegben *Londra* helyett *Londont*, *Budapesta* helyett *Budapestet*, *Viena* helyett *Wien*-t, stb. írnék. A francia sohasem nevezi az „örök várost" *Rómának*, *Bécset Wiennek*, az angol fővárost *Londonnak*, hanem *Rome*, *Vienne* és *Londres* alakokat ejt, viszont az olasz mindig *Viennat*, *Parigit* és *Londrat* mond. Román tudományos munkák címlapján is nem egyszer látni országunk fővárosának nevét *Boucarest* vagy *Bukarest* alakban, a szerint, amint francia vagy németnyelvű kiadványról van szó. Nagyon helyesen, hisz a németet csak ehhez, a franciát csak ahhoz a városnévhez fűzik történelmi vagy irodalmi emlékek, mint ahogy a magyar multnak, nemzeti művelődésünknek egy-egy darabját őrzik a magyarrá alakult idegen helységnevek. E helységnevek jelzik azt a bensőséges, mély kapcsolatot, amely népünket, műveltségünket évszázadok óta a Nyugathoz fűzte és fűzi. Mikor mindennapi beszédünkben, írásunkban e helységnevek magyaros alakját használjuk, minden alkalommal tisztelettel és hálával hajtjuk meg a nemzeti művelődés zászlaját az előtt a nép előtt, amelynek nyelvében a helységnév *ugyanakkor* más alakban él. Ugyanez az eset az idegen keresztnevekkel is. Az én gyermekkoromban már a kicsi gyermeket hozzászoktatták ahhoz, hogy az idegen írók keresztnevét magyar alakban használja. Meséskönyveinkben, az ifjúkor legizgalmasabb és legkomolyabb olvasmányaiban csak *Verne Gyula*, *Defoe Dániel*, *Swift Jónátán*, *May Károly*, *Dickens Károly*, *Hugo Viktor*, *Shakespeare Vilmos*, *Schiller Frigyes* és mások nevével találkoztunk. Egyikünk sem gondolta ezeket az írókat magyaroknak azért, mert *keresztnevük* magyar volt, de közelebbvalónak érezte mindenikünk, meghittebb, hozzánk forrottabb ismerősnek. Csak újabban indult meg valami értelmetlen és semmiképen sem helyeselhető irányzat, amely csak *Stefano*kat, *André*kat, *John*okat, *George*okat *Michael*eket, *Giovanni*kat és *José*kat ismer. Ez áramlat hívei azt hiszik, hogy európaibbak, ha ezeket az alakokat és nem a magyar keresztneveket használják.

De beszéljenek nálamnál illetékesebbek. Nemrégiben láttam egyik kiváló román nyelvész mostanában írt magyar nyelvű levelét; az aláírásban a román *Nicolae* keresztnév magyar *Miklós* alakja szerepelt. Természetesen a román nyelvész nem lett kisebb hazafi, nem lett saját nyelve árulója, mikor *magyar nyelven* írva, a *magyar észjárás* szerint egyedül lehetséges névaláírást gyakorolta. Nincs okunk egyetlen néptől sem azt követelnünk, hogy saját nyelvén beszélve, magyar keresztnevet használjon, de lehetetlen lemondanunk tévesen értelmezett előzékenységből egy olyan nyelvszokásról,

amelynek nyelvünkben jó nehány százados multja van. A magyar ember elől teszi a vezeték- vagy családnevet, utána a keresztnevet — *magyarul*. Hivatalos iratokban ezt a sorrendet kénytelenek az idegen nyelven írók is tenni, vagy különleges jelzéseket (dült szedést, aláhúzást) kell alkalmazniok. Ha nem tartjuk megengedhetőnek magyarban az idegenszerű névhasználatot, viszont magunk sem írhatjuk idegen szövegekben magyarosan nevünket. Különben az az eset ismétlődik majd meg, amelyet *Zilahy Lajosról* hallottam; őt u. i. magyarosan leírt neve után indulva *Miszter Lájosznak* szólították amerikai-angol ismerősei. *Szta.*

Befogható-e a nyúl?

Mostanában szertelenül burjánzik nyelvünkben a sok giz-gaz, úgyhogy szinte nem győzik dolgos kezek a gyomlálást. Sokan könnyelműen hajnásszák az eredetiséget tehetség és tudás nélkül, s az erőlködésnek szegény magyar nyelv adja meg az árát. Sok hibát követnek el különösen az igekötők használatában (*kivizsgál, stb.*). Nemrégen egy újságbeli cím szúrt szemet: „*Be*fogható-e a nyúl tilalmi időben?" Persze azt akarta írni az ujságíró: „*meg*fogható-e". Semmiesetre sem gondolt arra, hogy a nyulat is *be lehet fogni, mint a lovat.* Vigyázzunk, mert vadászok közt igen könnyen elterjed a *baklövés* eredménye! *J. F.*

Elvesztett halottak.

Az olasz-abesszín háború befejeződött. Illő, hogy mindegyik fél okuljon a tapasztalatokból. Hírlapírói nyelvünkön is be kell kötözni a haditudósítások ütötte sebeket.

„Az olaszok 10 halottat és 50 sebesültet vesztettek." Hányszor nem olvastuk ezt az elmúlt félévben! A hír szomorú volt, de a megfogalmazásában sem telt nagy öröme az olvasónak. Halottakról ugyan vagy jót, vagy semmit, ám — mi tagadás benne? — katonai szempontból nem megy velük sokra az ember. Érthetetlen tehát, miért kellett drága pénzért világgá kürtölni, hogy a hős olasz katonák előnyomulás közben — hogy, hogy nem? — elvesztettek tíz darab holttestet. (S vajjon mi végre is tartogathatták őket?)

Józan ész szerint aligha lehet vitás, hogy ha egy katona elesik, hadserege nem egy halottat veszít, hanem egy embert. Ha szőrszálhasogatók akarunk lenni: egy élő embert. Egy halottat nyer. (Bár az utóbbihoz mi sem ragaszkodunk.) A szóbanforgó mondat épkézláb formája ez: „Az olaszok tíz embert elvesztettek, ötvenen megsebesültek." Vagy tömörebben: „Az olaszok vesztesége: 10 halott, 50 sebesült." Igy ez a mondat jó. Két része között a logikai kapcsolat kissé tisztázatlanul marad és ez javára válik. Nem állítjuk benne a halottakról és a sebesültekről, hogy elvesztették őket, csak azt akarjuk mondani, velősebben, hogy „az olaszok vesztesége kitetszik a következő adatokból: 10 halott, 50 sebesült". A mondat gyakran hasonlít Deák Ferenc mellényéhez: ki kell gombolni előbb, hogy rendesen lehessen begombolni. *Sz. E.*

Régi, de ma is időszerű.

Hibásan:	Helyesen:
barátság, rokonszenv, kötelesség, hála valakivel *szemben* tiltakozás valamivel *szemben* eltérés valamivel *szemben*	barátság, rokonszenv, kötelesség, hála valaki *iránt* tiltakozás valami *ellen* eltérés valamitől
ismerni tanul valakit *szeretni tanul* valamit	*megismer* valakit *megszeret* valamit
könyvet, jegyzéket *fektet fel*	könyvet jegyzéket *nyit*
túlvilág *túllapon* *túlfiatal* *túlédes*	*másvilág* *túlsó lapon* *nagyon fiatal* *túlságos édes*
maradéktalanul	*egészen teljesen, tökéletesen, hiánytalanul*
megmosta a *kezeit* fekete *szemei vannak* égnek emelte *karjait* lehúzta a *cipőit*	megmosta a *kezét* fekete *szeme van* égnek emelte *karját* lehúzta a *cipőjét*
ez *egy* hazafias tett ő *nem egy* képzett orvos ez *egy* kérdés	ez hazafias tett ő nem képzett orvos ez kérdés
leánynyelv *leányvállalat, leányüzlet*	*származéknyelv* *fiokvállalat, fióküzlet*
tüdőbeteg, idegbeteg, elmebeteg *rangbetegség*	*tüdőbajos, idegbajos, elmebajos* *rangkórság*
magas vendég *magas* kor *magas* kormány *magas* igények	*előkelő* vendég *előrehaladott* kor *nagyméltóságú* kormány *nagy* igények
ősbemutató *ősszöveg* *őskiadás*	*bemutató, bemutató előadás* *eredeti* szöveg *első* kiadás
díjmentes *lázmentes* *fájdalommentesen*	*díjtalan* *láztalan* *fájdalom nélkül*
kész van, nincs *kész*	*készen* van, nincs *készen*
helyt ad a kérésnek *helyt ad* a panasznak	*teljesíti* a kérést *figyelembe veszi* a panaszt